

Az ösztönlét kicsiny, kék doboza

JENEI LÁSZLÓ: BLUEBOX. KISKERTI TABLÓ

Jenei László regénye első olvasásra zavarba ejti a befogadót: a *bluebox* ugyanis nem egy gyors ütemben olvasható, nem is könnyen emészthető műalkotás. Komoly befogadói aktivitás szükséges ahhoz, hogy a töredékes szerkezetben, a hirtelen – olykor nem is eléggé indokoltnak tűnő, igen éles – váltásokban, az önmagára reflektáló kiszólásokban megtaláljuk azt a fonalat, amelynek segítségével végigjárhatjuk a regény labirintusát, felismerhetjük a tudatosan elhelyezett akadályokat, s végül betekintést nyerhetünk az elidegenítő hatások mögé. Mert ha ez sikerül, egy finom kézzel megalkotott, sűrűszövéssű (szöveg)világ tárul elénk. Jenei regénye olyan, mint az első pillantásra szokatlannak tűnő vállalkozások általában: minél többször olvassuk el, annál jobbnak, sikerültebbnek érezzük majd.

A meglehetősen terjedelmes regényt Jenei nem bízza sem a cselekményre, sem az önfeledt történetmesélésre: a vékony cselekményszál három „főhős”, Bert, Alfred és Mark elbeszélt tudatmozgása köré szerveződik. A *bluebox* nyolc fejezetből áll, az első hat fejezetben mindig egy adott szereplő tudata kerül középpontba, az utolsó kettőben viszont már keverednek a nézőpontok. Ily módon az éppen kiemelt szereplő tudata vetül ki elénk, szövegszervező erőként pedig az emlékezés, a tudattalanból előtörő feldolgozatlan traumák és szabad asszociációk sora, a szexuális frusztráció, valamint a tudat ezekre irányuló reflexiója lép működésbe. A szöveg így mindvégig nyitott marad, nincsenek lezárt vagy befejezett részek. Ennek a nyitottságnak viszont ára van: a mérhetetlen viszonylagosság. Alfred Márknak odavetett félmondata mintha csak az értelmező folyamatos elbizonytalanodását példáná: „ki tudja, milyen történetbe csöppenünk éppen” (155.).

A regény tere tulajdonképpen a következő konkrétan is megnevezett két helyszínhez köthető: Bert okán a lehetőségek, illetve az állandó hajsza Budapestjéhez, valamint nagyjából a Miskolc határában található egykori szénbánya vidékéhez, pontosabban a Lyukóvölgy környéki, közönyben és pusztulásban létező lakótelephez.

Az első szereplő, akinek tudatába bepillanthatunk, Bert, egy elvtelen karrierista, aki „szereti, ha nincs túl feszes kapocs tétel és bizonyíték között” (12.), hiszen ez a hozzáállás biztosítja számára a folyamatos igazodást a nála erősebbnek vélt vagy éppen magasabb pozícióban lévő emberekhez. Ettől függetlenül komoly politikai karriert szeretne magáénak tudni, de jellemtelensége nem teszi lehetővé az előrelépést a ranglétrán. Hiába magolja főnöke kedvenc gondolatait egy a munkatársai által neki készített lemezzel: senki sem tiszteli munkahelyén, sehogyan sem tudja magára vonni a figyelmet. Saját gondolatait állandóan háttérbe szorítja, semmilyen hatalommal szemben nem vállalja a konfliktust, inkább a kiegyezést keresi a tőle eltérő nézeteken lévőekkel szemben. Olyannyira, hogy ez gyakran saját elveinek igen erős felülvizsgálatára kényszeríti. Nem csoda, ha magánéletében is sorra jelentkeznek a problémák, mindaddig, míg végül arra gondol: „kiegyezett volna egy hagyományosabban rossz, korlátozottan nyílt, csöndesen zakatoló magánélettel” (13.).

Bert bátyja, Alfred egy ötvenes évei elején járó volt katonatiszt, aki leszerelés utáni nyugdíjából viszonylag fényűző módon él a Lyukóvölgy környéki lakótelepi házában. Mivel unalom veszi körül, életének részévé váltak a különféle számítógépes játékok virtuális terei, melyeket gyakran vetít rá közvetlen környezetére. A virtuális tér és a valóság közötti határvonalat egyre vékonyabbnak hiszi, míg úgy érezzük: ez a határ itt-ott el is tűnik, könnyen átjárhatóvá válik. A játék azért érdekli ennyire Alfredet, mert közben találkozik „saját hatalma és energiái végességének fenyegető rémképével” (85.). Másik nagy szenvedélye a szexuális örömök hajszolása, a kielégülésig való eljutás alkalmi (fizetett) partnerek segítségével. Csupán ezekben a felületes kapcsolatokban képes ugyanis megélni a hatalmi viszonyoknak a katonaságból átmentett hierarchikus elrendezésében lévő tapasztalatát: „a lány is csak egy katona, akinek a parancsnokával kell azonosulnia” (92.).

A harmadik kiemelt szereplő, Alfred telekszomszédja, Mark különös művészlélek: rajztehetségét arra használja, hogy mások kielégülését segítse elő. Japán pornográf tartalmú, perverz képregényeket, úgynevezett hentaikat tervez és rajzol naphosszat. Környezetéből mindössze az érdekli, hogyan formálható át egy-egy test vonalakká, illetve hogyan ábrázolható a gyönyör a hentai világában. Mark „akkor érzi jól magát, ha sikerül feljavítania a világot maga körül. A nőt nőiesebbé, a férfit férfiasabbá, az igazságot, ahogy az emberek vágyai szoktak rá, katartikusává, a hazugságot pedig megsemmisítővé teheti” (119.).

A *bluebox* valószerűsége akkor lepleződik le (a több mint elidegenítő fejezetcímek mellett), amikor egymás mellé helyezük a kiemelt szereplőkhöz társított női karaktereket. Már a névadás is ironikus gesztusként hat, hiszen a párok a szövegben – nomen est omen alapon – a férfinevek nagyon hasonló hangzású női változatai: Bert felesége Bertha, Alfred alkalmi partnerei az Alfridák, Mark felesége pedig Martha. Ehhez kapcsolódik továbbá az a sajátosság, amely a férfiak szélsőséges jellemét igyekszik ellenpontosítani a női partnerek személyében. Bertha érzékeny irodalmár, aki dolgozatot ír Mikszáthról, amely alapján férjét állandóan szembebesíti a valósággal és gyenge jellemével. Az Alfridák ellenszolgáltatás fejében hagyják, hogy Alfred kiélje rajtuk százszor elképzelt, perverz vágyait, azokat, amiket egykori feleségei, Rhea és Una nem voltak képesek teljesíteni. Martha jól ismeri a realitásokat, és pontosan látja férje nyomorúságos helyzetét, kilátástalanságát. De honnan eredhet a kapcsolatoknak ez a radikális disszonanciája, illetve ilyen fokú eltérése a normalitástól?

Ezre választ a múltban megélt, máig feldolgozatlan egyéni traumák jelenthetnek. Ahogyan előbbre jutunk a regényben, folyamatosan lepleződnek le a múlt sötét titkai. A traumák viszont nem önmagukban válnak fontossá. A tudat nem képes szabadulni tőlük, s a sokszori emlékezés, felidézés, újraértelmezés közben jelenik meg a konstrukció és a korrekció problémája: a regényben temérdek utalás van ezekre, amikor is egy-egy szereplő ráérez arra, hogy az adott szituációra használt kifejezése vagy helyzetértékelése nem eléggé pontos, felülírásra szorul. Bert az utcákkal kapcsolatos félelmeit vetíti ki egyik gyerekkori emlékére. A történet szerint édesanyjával sétáltak az utcán még a hetvenes években, amikor egy részeg ember bezuhant az Avas szálló eszpresszójának kirakatába, s minden csupa vér lett. A vér látványától a fiatal fiú átmeneti vakságot élt át: „Az utcákkal kapcsolatos

gyermekkori félelmeit találta meg. Bár nem tudott róla, hogy efféle félelmei lennének, ideiglenesen úgy döntött, voltak” (24.). Bert a múltbéli eseménynek a jelenben történő újraértelmezésével keres magának önigazoló narratívát. Ahogyan lényegében ugyanezt teszi Alfred is. Álmaiban halott rokonaival viaskodik folyton, amit még igyekszik természetesnek venni. De volt egy álma, szintén a hetvenes évekből, amely idővel sem akar kifakulni: a szenespincében, ahová az anyja küldte, látta, amint az udvar sarkában élő Katona bácsi magáévá tesz egy cigánylányt. A fiatal tudat démonizálta a lányt, és ez a hatás megmaradt a regény jelen idejére is: „Az a démon ütemesen és színtelenül nyögött, mintha egy metronóm kattogna, és az arca halálosan rémisztő volt, egyébként is feketébe játszó tájképi harci árnyalatokat kaptak, mintha egy ördöggel birkózna a bácsi” (69.). Talán ezt az élményt is szerette volna maga átélni, amikor izgatottan ment bele felnőttként az alkalmi szexuális együttlétekbe az Alfridákkal. De Alfred nemcsak az álmokkal viaskodik. A halott lány képzelete még egyetemista korából kísérti. Egykori évfolyamtársa, miközben ki akart állni udvarukból egy Lada Nivával, a falhoz nyomott egy fiatal lányt. A gázoló apja viszont kiállt a szemtanúk elé, és magára vállalta a tettet: az apa a látottak meghamisítására kényszerítette a tanúkat. Ez az esemény és az utána következő vallomás igen erősen hatott arra, ahogy Alfred valóság és fikció, megtörtént és elképzelt esemény különbségére tekint. A szövegben egy helyütt finoman jelzi is Alfred, hogy nem vesztette el minden kapcsolatát a valósággal, viszont komolyabb megbánás, lelkiismeret-furdalás nélkül relativizál egy bűntettet, amikor így elmélkedik: „a történetek *ajánlott* olvasata nem érintette magát az áldozatot” (79. kiemelés az eredetiben). Ráadásul Bert és Alfred számára még ott a családi múlt kitörölhetetlen szégyenfoltja: az édesapa börtönben ült, mert megerőszakolt egy fiatal lányt.

Nem kétséges: az értékek viszonylagossága lesz úrrá a regényen. Nem arról van itt szó, hogy hiányzik valamilyen felsőbb, transzcendens hatalom vagy tudat, amely helyre tudná állítani a dolgokat. A regény férfi szereplőiből szinte minden értékelési alap hiányzik. Mintha a konvencionális társadalmi normák, eleve az erkölcsi-etikai minimum semmibevételével cselekednének: csupán a tudattalanból feltörő ösztön hajtja őket. Ebben az esetben viszont felmerülhet a kérdés: mi lehet a célja a leleplezéseknek?

Bertet nem érinti váratlanul, amikor balesete után megtudja a kórházi ágyban, hogy szeretője, Luri csak magához akarta láncolni őt a terhesség elhíttetésével, de valójában rákos. Ahogyan feleségének halálhíre sem vált ki belőle különösebb érzéseket a regény végén: a hír után egyszerűen elalszik a sámlin. Mikor lelepleződik Mark előtt, hogy a hentai képregényekre beérkezett megrendelések a boszszantó szomszédjának, Alfrednek és barátainak köszönhetőek (mégpedig felesége, Martha közbenjárására), ahelyett, hogy egy pillanat alatt összeomlana az élete, felkapaszkodik egy mobiltoronnyra, majd onnan – lenézve a társaságra – önkielégít. Felmerülhet ezek után az olvasóban: a leleplezések éppúgy célt tévesztenek, mint az életutak ezen a kiskerti bázison vagy – Mark találó metaforájával szólva – hatalmas laboratóriumi üvegedényben.

A regény végéhez érve könnyen tűnhet úgy számunkra, mintha a három kiemelt szereplő, Bert, Alfred és Mark az ösztönlét kicsiny kék dobozába lenne zárva,

külön-külön, s e dobozok falára vetülnének ki a traumatizált egyén emlékei, ösztönei és vágyai. Erre a bezártságra játszik rá a regény címe, hiszen a *bluebox* itt nem csupán egy filmtechnikai trükköt, a kontextus alapján sokkal inkább egy végletesen relativizált létmódot jelenthet. Erre utalhatnak továbbá a fejezetek éles váltásai is. A kiemelt szereplők a saját kisszerű, provinciális és partikuláris világukba merevednek bele: „ebből, ami itt van a völgyben, már levezethetetlen a szépség, az itteni lét értelme a háborús technikában vetül ki, a dzsumbuj minden szeglete a mélység hiányáról, a sokféle haszontalanságról mesél” (203.). Nyilvánvaló: ebből a létmódból nem nyílik lehetőség egy üdvtörténeti narratíva felé. (Bíbor)

CSORDÁS LÁSZLÓ

Az elmúlás emlékei

NAGY GABRIELLA: ÜVEGHÁZ

A Bródy Sándor-díjas Nagy Gabriella *Üvegház* című, biografikus elemeket tartalmazó műve a gyászmunka és az emlékek világába sodor minket. A történet énelbeszélője szülei halálát követően idézi fel életútjának meghatározó emlékeit és az elődeihez fűződő tragédiák köré szőtt történeteket. Az egyes, különálló, akár novelláknak is tekinthető fejezetek között asszociatív kapcsolódási pontok vannak: egy-egy jellemző szó vagy éppen a záró mondat adják meg a következő történet kiindulópontját, memoár hatását keltve. Ahogy maga Nagy Gabriella is megfogalmazta, a történetek leírásával megpróbált „a mélyükre menni, igyekezni megérteni, hogy mi történt, összerakni a kockákat” (http://konyves.blog.hu/2013/08/09/nagy_gabriella_nincs_epeszu_ember_aki_egy_ilyet_meg_akarna_irni). Mivel a történetekből egy életutat meghatározó egyéni és családi traumák rajzolódnak ki, egy-egy súlyosabb, a személyiségre komoly hatással bíró emlék vagy alak többször is fölbukkan, gyakran visszatérő történeteszálakként vagy metaforákként kísértve.

Az írás magját, ahogyan a borító is mutatja, a gyermekkori, fiatalkori események alkotják: családi viszonyok, kapcsolat a szülőkkel, a nagypapával, meghatározó emlékek, majd az utolsó, ötödik szövegegységben a felnőtt élet traumáiban már ezek hatása is visszatükröződik. Az elbeszélő a létet szenvedésként, önmagát elhibázott lényként értelmezi, ráadásul a saját megrázkódtatásai mellett a családi tragédiák is mintha arra mutatnának, hogy ebbe a vérvonalba születve csak ilyen sors várhat rá. Így a traumák kimondására mint feldolgozási kísérletre a múlt tragédiái vetülnek, a jelenre íródva elmélyítik a problémákat, mert mintha egyetlen sorsfonálra fűzhetővé és a családi átok egy-egy szegmensévé válna minden szörnyűség. Az átokként megélés pedig azért különösen nyomasztó, mert kivonja az egyén akaratát a saját történetéből. Am így az emlékezési folyamat végén az egyéni traumák eleresztése egyúttal felmentést jelent a család és az eleve szenvedésre ítéltég alól is.